

## RIBE BYS HISTORIE

Søren Bitsch Christensen (red.): *Ribe Bys Historie*, 3 bd., Dansk Center for Byhistorie og Esbjerg Kommune, 2010

At Ribe er Danmarks ældste by kan nok ikke diskuteres, men hvor gammel den egentlig er, er stadigvæk et åbent spørgsmål. Ganske vist har man fundet en brønd, der nok er fra begyndelsen af 700-tallet, men denne enlige svale skaber jo ikke nogen by. Ikke desto mindre valgte byens vise fædre at fejre byens 1300-års-jubilæum i 2010, og denne beslutning var medvirkende til, at en ny Ribes historie i tre pæne bind så dagens lys. En anden årsag kunne være, at Ribe ophørte med at være købstad ved kommunalreformen i 1970 og tilmed ophørte med at være en selvstændig kommune den 1. januar 2007, da den indgik i Esbjerg Kommune.

En endnu bedre begrundelse er dog, at Ribes historie i middelalderen og nyere tid nok har været grundigt beskrevet tidligere, hvorimod den nyere tid ikke før har fået en samlet behandling. Som redaktøren rigtigt skriver i bind 3 s. 15: "En by skal studeres i sin helhed, for at historien kan være befolkningen behjælpelig med at forstå fortiden, knytte identitetsmæssige bånd til byen og anvise muligheder for fremtiden."

I bogværket er samtlige kapitler forsynet med noter, der er fortløbende for hvert bind, og som bag i bindet giver fyldige og præcise henvisninger til de benyttede kilder (såvel trykte som arkivalier) og litteratur, således at de udgør et godt hjælpemiddel, for læsere, der vil søge yderligere oplysninger om et bestemt emne. I hvert bind er der også en fyldig litteraturliste samt et godt register med henvisninger til forekommende person- og stednavne. Et sagregister har redaktionen nok ikke ment var nødvendigt. Det ville ellers have været rart med et sådant fælles for alle tre bind, og med et elektronisk manuskript kunne det være lavet på en formiddag.

Hvert bind er organiseret således, at bindet er delt op i nogle få store kapitler. Nogle af disse er skrevet af enkeltpersoner, mens andre kapitler er delt op igen i en række mindre afsnit, som forskellige forfattere har skrevet. Det betyder givetvis, at det faglige niveau bliver højere i de opdeltede kapitler end i de samlede, idet redaktionen har udvalgt eksperter til at skrive de enkelte afsnit. For bind 1's vedkommende gælder det således, at kapitlet 'Folk i Ribe' er skrevet af Ingrid Nielsen, 'Økonomi og erhverv' af Bjørn Poulsen og 'Bykultur og byliv' af Lars Bisgaard. Derimod er kapitlerne 'Landskabet og byrummet' samt 'Magt og styre' skrevet af flere forfattere. Der er sikkert fordele ved en sådan disposition, men det kan vanskeligt benægtes, at stilen bliver noget flimrende, idet hver forfatter har sin egen udtryksform, selv om der selvfølgelig har eksisteret en fælles skrivevejledning. Dog hjælper det meget, at der i slutningen af hvert kapitel er en opsummering, der lidt misvisende kaldes for 'karakteristik'.

Indledningsvis skal billedredaktørerne Karen Margrethe Melby og Anders V. Knudsen fra Ribe Byhistoriske Arkiv roses. Bøgerne er i et usædvanligt stort omfang udstyret med fine og klare illustrationer. Anne Slot Frandsen, Esbjerg Kommune, har stået for tilrettelæggelsen af værket samt for kortene, og det er hun bestemt god til. Kortene er placeret på de relevante pladser, således at de virkelig opfylder en funktion som en uddybning af teksten og ikke bare som pynt. Det er bare en skam, at der intet sted i de tre bind er ofret plads til et ordentligt moderne kort over byen, hvorpå man kan se de enkelte gamle gader med de eksisterende og forsvundne bygninger, møller, byporte m.v. For de indfødte læsere er det naturligvis ikke noget problem, men vi andre kan godt have svært ved at følge med i beskrivelserne, f.eks. hvis man ikke ved, at Nørreport lå mod øst og Sønderport mod vest i byen.

Der er som sagt mange gode kort og kortskitser i bøgerne over enkelte emner: kirkelige institutioner m.v., men i en sådan skala, at man ikke kan læse gadenavnene. Et enkelt kort, der viser udstrækningen af de to landsogne, havde også været nyttigt.

Der er næppe tvivl om, at et vigtigt element af betydning for Ribes fremvækst var dæmningen over Ribe Å med de tre gennemløb med tilhørende vandmøller, der ifølge Ingrid Nielsen på side 93 siges at være anlagt af kong Christoffer 1. kort før 1255. Dette baseres på et diplom fra samme år, hvori kongen erkender, at (opdæmningen til) Kongens Mølle har bevirket, at Lustrup eng, der tilhørte biskoppen, er blevet oversvømmet. Kongen overtager Lustrup og giver til gengæld Harbøre til biskoppen. Det skal dog bemærkes, at der ikke står noget i dokumentet om, at møllen og dæmningen er nye, så den uvidende anmelder må misbruge sin stilling til at antage, at dæmningen går helt tilbage til byens første tid, for uden en fast forbindelse over åen bliver de store anlæg på begge sider af åen meningsløse.

Ole Degn gentager i bind 2 s. 217 oplysningerne om, at Kongens Mølle blev anlagt i 1200-tallet og var ”årsagen til anlæggelsen af den lange dæmning med vejen over åen”. Jeg vil dog mene, at dæmningen med vejen må være kommet først, og som en sidegevinst har man fået mulighed for at anlægge møllen.

For indfødte er den etymologiske betydning af de tre gadenavne: Overdammen, Mellemdammen og Nederdammen sikkert indlysende, idet de har lært som børn at ‘dam’ er det samme som ‘dæmning’ i hvert fald på tysk. Det kunne man nu også godt have fortalt læserne. Og hvor ville et kort over dæmningen m.v. have været oplysende.

Mange læsere vil sikkert også ønske at få en kronologisk ordnet oversigt over Ribes udvikling i middelalderen ved siden af de tematiske afsnit. En sådan findes også men i form af tre kapitler alle skrevet af Morten Søvsø, der er middelalderarkæolog og museumsinspektør ved Sydvestjyske Museer. Der er dels tale om et kapitel, der hedder ‘Bebyggelsesmønster’ (bd. 1 s. 45-54, der er forsynet med en række gode kort, dels kapitlet om ‘Ribes huse’ (s. 68-76) og endelig det sammenfattende kapitel ‘Et byrum vokser frem - karakteristik af 800 års udvikling’ (s. 94-102). Det sidste kapitel har til gengæld ingen kort.

Jeg tror, at de tre kapitler med fordel kunne være integreret til ét samlet kapitel med tilhørende kort og billeder.

Blandt afsnittene i bind 1 skal jeg, uden at forklejne andre, nævne Bjørn Poulsens store afsnit om Ribes handel, fiskeri og håndværk i middelalderen baseret på omfattende forskning i utrykte kilder og litteratur (s. 201-244). Det fremgår overbevisende af hans undersøgelser, at Ribe efter ca. 1450 og de næste 200 år forsynde store dele af Nordeuropa med okser. Dette gav en stabil basis for flere rige købmænd men også fortjenester til adelige godsejere, bønder og stude-købmænd samt driverne, der bragte de store flokke til og fra byen. Der er ingen tvivl om, at Ribe i senmiddelalderen var den største danske fjernhandelsby. Som det fremgår af bind 2, der dækker perioden 1520-1850, så ændrede denne situation sig gradvist, indtil Ribe i midten af 1800-tallet var en lille, men hyggelig provinsby med en alt for stor kirke.

Værkets redaktør Søren Bitsch Christensen, der er stadsarkivar i Århus og leder af Center for Byhistorie, har skrevet fortræffelige indledninger til alle tre bind. I indledningen til bind 2 med titlen 'Byens udvikling 1520-1850' sætter han Ribes historie i perspektiv med de øvrige danske byer. Han viser med nogle gode diagrammer, hvordan ikke alene Ribe men hele Vestjylland både med hensyn til økonomi og befolkning formindskedes i forhold til Sjælland og især København.

Søren Bitsch understreger, at der ikke er nogen monokausal forklaring på Ribes absolutte og relative tilbagegang. Det var ikke kun reformationen eller oksehandelens omlægning, der var skylden, og det var ikke alene de katastrofale stormfloder 1634 og 1720 og heller ikke besættelserne 1627-29, 1644 og 1657-60, den sidste tilmed ledsaget af en tyfus-epidemi. Men alle disse ulykker var sammen med det faktum, at skibsfarten fra og til Ribe stagnerede, skyld i at havnen fra omkring 1730 sandede til, og at andre havne i regionen (Ho, Hjerting, Fanø, Flensborg) gradvist overtog Ribes skibsfart og handel. Dette tilsammen var medvirkende til, at Ribe fra o. 1550 at have været på plads nr. 2 af landets byer i relation til deres byskat (en formueskat), i 1845 var sunket til plads nr. 18.

Til gengæld oplevede Ribe kun en enkelt større brand nemlig i 1580, hvilket er årsagen til, at så mange fine huse fra renæssancen har overlevet. Det skyldes især, at efter branden blev mange huse genopført i bindingsværk, hvilket var billigere end grundmur. Kapitlet 'Ribes huse', der er skrevet af arkitekt Steffen Søndergaard, er flot illustreret med modeltegninger af udvalgte huse i bindingsværk.

Søren Bitsch understreger s. 86: 'Reformation eller ej', så er kontinuiteten fra middelalderen meget betydelig, fordi kirkerne, skolerne og deres embedsmænd stadigvæk beboede de fleste stenhuse i Ribe. Afgørende for byens struktur var derimod nedlæggelsen af Riberhus og sløjfningen af volde og grave i 1600-tallet.

Arkivar Ole Degn forsvarede i 1981 sin disputats i to bind om 'Rig og fattig i Ribe'. Han har koncentreret sin store viden på området sammen med meget nyt materiale til at skrive et meget oplysende kapitel med samme titel (s. 88-133). Ole Degn (og alle læserne) er så heldig, at der i Ribe er bevaret skattelister helt tilba-

ge til 1545, hvilket er ganske enestående i Danmark. Det betyder, at han kan lave nogle meget spændende analyser i tid og rum af befolknings- og erhvervsudviklingen i byen tilmed på et solidt grundlag.

Det er tankevækkende så stabil den sociale topografi i byen er. De rige boede i et øst-vestgående strøg fra Nørreport over dæmningen med Nederdammen, Mellemdammen, Overdammen, Stenbogade og videre til Sønderport, mens håndværkere og andre mindre bemidlede boede spredt omkring i byen. Denne struktur holdt sig uændret i århundreder. Der er næppe andre byer i Danmark, hvis socialtopografi er så grundigt behandlet som Ribes, takket være Ole Degn.

Kontinuiteten i byens styre synes også at være fortsat på trods af enevældens indførelse i 1660. Jeppe Büchert Netterstrøm (lektor ved Aarhus Universitet) fremhæver, (s. 148) at på trods af den stigende centralisering så bevarede Ribe længe "sit udstrakte selvstyre i indre anliggender", hvilket vil sige, at det fortsat var en lille gruppe af købmandsfamilier, der regerede byen.

Ole Degn har også skrevet det vigtige kapitel om 'Økonomi og erhverv' i perioden 1520-1660, hvor handelen og skibsfarten stadigvæk blomstrede, selv om der er tydelige tegn på tilbagegang. Kapitlet er meget overskueligt takket være en lang række meget flotte kort, som mange historielærere forhåbentlig vil kopiere over på deres iPad og bruge i undervisningen.

Analysen af kirkebøgerne indgår mærkeligt nok ikke i bogværket, og det er faktisk synd. Begravelseslisterne afslører nemlig helt klart, at der var en meget voldsom koppeepidemi i Ribe i 1705 med 150 begravede (det normale tal var 40), hvoraf størstedelen var børn. Den frygtede byldepest kom også til Ribe i 1712. Den kom utvivlsomt fra den danske hær i området omkring Elben og i Holsten, hvor der netop i 1712 var voldsomme udbrud i Hamborg, Glückstadt og Rendsborg. Mange af de døde i Sct. Catharinæ landsogn var nemlig skyts-knægte, der var arbejdssoldater i artilleriet, og som var indkvarteret hos borgerne. I 1778 var der igen en voldsom koppe-epidemi i byen, men bortset fra en uidentificeret epidemi i 1746 var 1700-tallet stort set fredeligt med hensyn til epidemier. Redaktionen har åbenbart ikke ønsket, at læserne af Ribe Bys Historie skulle have kendskab til disse sørgelige begivenheder. Det vil anmelderen dog råde bod på i en senere artikel.

Reformationen var naturligvis skelsættende i Ribe. Biskoppen mistede sit gods og sin politiske magt og skulle i stedet for sørge for, at sognepræsterne passede deres kald. Kronens styrkede politiske magt viste sig, ved at lensmanden på Riberhus fik langt større indflydelse end tidligere på byrådets og dets virksomhed. Denne udvikling blev stærkt accentueret efter enevældens indførelse i 1660. Dette fortæller Jeppe Büchert Netterstrøm glimrende om i kapitlet 'Konge, by og kirke- magt og styre' (s. 133-165).

Ribe bys historie bind 3 dækker hele perioden fra 1850 til 2010. Hovedredaktøren Søren Bitsch Christensen har også her skrevet en rigtig god indledning til bindet med titlen 'Fra købstadskommune til bysamfund'. Han fremhæver med

rette, at afgørende for Ribes udvikling i denne periode var grænsedragningen mellem Danmark og Preussen i 1864, der placerede rigsgrænsen få km fra byen, hvilket afskar Ribe fra sit sydlige og østlige opland. Det gav dog på den anden side Ribe en masse fordele at være grænseby, men dem mistede man til gengæld igen i 1920, da grænsen blev flyttet til syd for Tønder.

Hvad der nok var værre for Ribe, var fremkomsten af Esbjerg i 1870-erne, der på mange måder var en stærk og dynamisk konkurrent for Ribe. Ribe blev aldrig nogen industriby, selv om apoteker Frederik von Stöcken sammen med jernstøber Frederik Axelsen i 1848 grundlagde Ribe Jernstøberi. De evige problemer med tilsandingen af Ribe Å blev delvis løst i 1875, da byen blev forbundet med jernbanen Kolding-Esbjerg ved et sidespor til Bramming, men det hjalp ikke rigtigt på byens vækst.

I det 20. århundrede blev Ribe først og fremmest en by, der byggede sin eksistens på turisme og historie. Søren Bitsch fremhæver, at allerede i 1904 påpegede borgmester Tvermoes i en kommission, der var nedsat af regering for at hjælpe på Ribes økonomiske forhold, at netop kultur-turismen kunne blive byens redning. Men det var der nu ingen, der troede på dengang.

Det havde givetvis en positiv indvirkning på turismen, at de arkæologiske udgravninger mellem 1970 og 1990 påviste, at Ribe var Danmarks ældste by. Museet 'Ribes Vikinger' med sin nye og spændende formidlingsform bidrog bestemt også til at gøre byen til et turistmål.

Bogværkets afslutning er lidt sørgelig, idet Ribes gloriøse historie som selvstændig by som nævnt ophørte i 2007, da den blev en del af Esbjerg Kommune. Det er spørgsmålet, om selve fremkomsten af værket skal ses som et led i kampen for at bevare byens selvstændighed, men da det første bind udkom i 2010, var den sag for længst afgjort. Den kan så måske læses retrospektivt, som et forsøg på at forstå, hvorfor det gik så galt for Ribe. Jeg vil nu foreslå, at dette fine bogværk læses for at give læseren en rigtig god oplevelse af Ribe bys spændende historie skrevet af en række meget kompetente forfattere med en dygtig og engageret redaktion.

Det er jo en stor opgave at skrive, redigere og udgivet et sådant fornemt værk. Der er da heller ikke mange byer, der inden for det sidste årti har fået en så omfattende byhistorie. Det gælder dog Vejle (*Vejles Historie* bd. 1-4, red. af Asbjørn Hellum 1997-2002), Viborg (*Viborgs Historie* bd. 1-3, red. af Henning Ringgaard Lauritsen og Lars Munkøe) samt Skive Kommune (*Skive Kommunes Historie* bd. 1-3, red. af Niels Mortensen 2001-2003), hvor den sidste dog dækker hele den nye storkommune.

Der er selvfølgelig mange ligheder mellem disse byhistorier, som alle er skrevet af et større antal forfattere. Hvad der er specielt for Ribes Historie, er de indledende afsnit til hvert bind samt nogle konkluderende afsnit alle skrevet af Søren Bitsch Christensen, der sætter Ribe ind i en national og regional sammenhæng i de forskellige perioder. Hvis den særligt interesserede læser ønsker at få disse

perspektiver uddybet, kan han uden at flytte sig fra skrivebordet gå ind på Center for Byhistories hjemmeside og f.eks. læse i *Den digitale Byport*, med oversigter over Danmarks byer i forskellige perioder samt monografier om de enkelte byer. Det hele naturligvis styret af Søren Bitsch Christensen.

KARL-ERIK FRANDSEN  
DOCENT, DR.PHIL.  
SAXO-INSTITUTTET  
KØBENHAVNS UNIVERSITET